

Др Филип Мирић¹, научни сарадник
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

ИЗВЕШТАВАЊЕ О КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

Апстракт: У раду се анализирају новински чланци који су објављени у дневном листу *Полиџика*, а који се односе на кривична дела против државног уређења, а која су извршена од стране малолетника у Краљевини Југославији. Историјски посматрано, реч је о веома занимљивом облику криминалитета јер је већ средином тридесетих година 20. века у Краљевини Југославији, уочено деловање усташких група, које су имале за циљ рушење државноправног поретка Краљевине Југославије. У овим групама су неретко учествовали старији малолетници и млађа пунолетна лица. Циљ рада је да се укаже на важност реакције тадашње јавности на овакве субверзивне активности омладине.

Кључне речи: малолетници, кривична дела против државног уређења и државе, Краљевина Југославија, *Полиџика*

Уводне напомене

У раду се анализирају новински чланци који су објављени у дневном листу *Полиџика*, а који се односе на кривична дела против државног уређења, а која су извршена од стране малолетника у Краљевини Југославији. Историјски посматрано, реч је о веома занимљивом облику криминалитета јер је већ средином тридесетих година 20. века у Краљевини Југославији, уочено деловање усташких група, које су имале за циљ рушење државноправног поретка Краљевине Југославије. У овим групама су неретко учествовали старији малолетници и млађа пунолетна лица. Циљ рада је да се укаже на важност реакције тадашње јавности на овакве субверзивне активности омладине. У наставку рада биће више речи најпре о карактеру усташког покрета у Краљевини Југославији.

¹ filip@prafak.ni.ac.rs; Filip Mirić, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

Карактер усташког покрета у Краљевини Југославији

Усташки покрет је створен на нацистичкој идеологији. Независна Држава Хрватска, која је постојала од априла 1941. до маја 1945. године, неспоран је историјски феномен. Иако у историографији и данас постоје многа несагласја о одређеним историјским чињеницама у вези са НДХ, готово сви релевантни историчари се слажу о њеним главним одредницама. Да су НДХ створиле силе Осовине, пре свих нацистичка Немачка, с којом је на крају заједно пропала, да је у њој инсталиран усташки режим који је имао фашистички карактер, да је тај режим систематски спроводио план етнички чисте Хрватске и у ту сврху организовао систем логора смрти, да су клерикални кругови Католичке цркве пружали континуирану подршку том режиму, јесу констатације које озбиљан истраживач не може, а и не сме да стави под знак питања.² Доктор правних наука Анте Павелић у емиграцији спроводи опсежне припреме за извођење како политичких, тако и терористичких акција на рушењу Југославије, уз подршку појединих истакнутих личности из Италије, Мађарске и Бугарске. Непосредну активност у операционализацији својих планова почиње одмах по емигрирању у Аустрију, 17. јануара 1929. године. У Бечу ступа у контакт са франковцима, и пре свих са бившим високим функционерима Аустроугарске монархије – генерал-пуковником Стјепаном Саркотићем, пуковником Стјепаном Дујићем, затим Иваном Франком и Иваном Перчевићем. Након успостављања чврстих веза са значајним институцијама у Аустрији Анте Павелић своје активности проширује и у другим земљама. Први савезник којег је успео да пронађе била је ВМРО, предвођена Иваном Михајловим. Настојећи да учврсти ту сарадњу, Павелић је отпутовао у Бугарску, преко Мађарске и Румуније. У седишту ВМРО које се налазило у селу Банка, у непосредној близини Софије, састао се са представницима Врховистичке терористичке организације која је представљала десно крило ВМРО-а: Станишевим, Хаџовим, Кондовим и другим са којима је, у име усташке организације, потписао Декларацију о координацији терористичких акција против Краљевине Југославије.³ Злочиначке активности усташког покрета кулминирале су убиством краља Александра Карађорђевића. после убиства српског краља у Марсеју 1934. године, а пошто је Петар Други био малолетан, организовано је Намесништво на чијем је челу био кнез Павле (краљев брат од стрица), др Раденко Станковић – сенатор и др Иван Перовић – бан Савске бановине. На петوماјским изборима 1935. године уместо Богољуба Јефтића на чело Владе долази др Милан Стојадиновић, и тада Краљевину заплускују најтежи политички проблеми, тј. неспоразум између српске и хрватске буржоазије. Неприхватање хрватских услова око поделе власти у Југославији још више

² Милош Здравковић, „Уставноправни темељи Независне Државе Хрватске”, *Анали Правној факултету у Београду*, Универзитет у Београду, Правни факултет, год. 67, бр. 1, 2019, 113–114.

³ Радослав Гађиновић, „Убиство краља Александра Карађорђевића – усташки терористички акт”, *Војно дело*, год. 69, бр. 3, 2017, 344 (фн. 4).

заострава однос између Срба и Хрвата и распламсава нетрпељивост коју је др Анте Павелић довео до патолошке мржње према Србима. Парламентарни избори одржани су 11. децембра 1938. године у условима економске и политичке кризе и нестабилности. Нису се испунила очекивања Милана Стојадиновића (без обзира на то што је незнатно победио опозицију са Влатком Мачеком на челу), па је фебруара 1939. године поднео оставку, а на власт долази Драгиша Цветковић који је поставио Влади најзначајнији задатак – решавање тзв. хрватског питања. Споразумом Цветковић–Мачек (26. августа 1939) успостављена је хрватска бановина на челу са баном др Иваном Шубашићем. Без обзира на опредељење за решавање политичке кризе у Краљевини Југославије није било конкретних резултата. Усташки покрет у Хрватској припремао се за обрачун са српским становништвом, као и за даљи милитаризам.⁴ Обука усташа спровођена је и пре проглашења НДХ у посебно оформљеним логорима у Италији и Мађарској, међу којима се нарочито издвајао логор Јанка Пуста. Усташки покрет је био терористички покрет у правом смислу речи. Из логора за обуку убациване су терористичке јединице, између осталог са задатком да врше индоктринацију омладине. О злочинима усташке омладине у Краљевини Југославији непосредно пред почетак Другог светског рата, писало се и у тадашњој дневној штампи о чему ће бити више речи у наставку рада.

Новински извештаји о кривичним делима против народа и државе извршене од стране малолетника у дневном листу *Полићика* у Краљевини Југославији

Велику пажњу јавности привлачили су чланци у којима је описано суђење различитим усташким групама из Хрватске, које су хтеле да на насилан и противустанован начин створе Хрватску као независну државу, као и чланци у којима је описано суђење комунистима који су хтели да промене државно уређење. У свим овим чланцима аутори су описивали кривична дела до детаља, наводећи чак и чланове Кривичног законика која су извршиоци кривичних дела прекршили, што се мора признати да је неуобичајено у односу на друге чланке. До тога је долазило због значаја вредности које су се штитиле инкриминасањем ових кривичних дела. У појединим новинским чланцима не наводи се експлиците године старости извршиоца кривичног дела. Међутим, закључак се може извести посредно. Најбољи пример за ове тврдње, у вези са чланцима о политичком криминалитету, је напис, под називом „Пресуда двадесеторици Сењана по закону о заштити државе” (*Полићика*, Београд, среда, 14. јун 1933. година, број 9008, година XXX):

⁴ Радослав Гаћиновић, *op.cit.*, 354.

Јуче и данас одржано је пред овдашњим Окружним судом суђење против двадесет лица из Сења и околине, која су била оптужена по закону о заштити јавне безбедности и поредак у држави.⁵

Нека кривична дела против уставног уређења привлачила су посебну пажњу јавности, тако да је о њима изашло више чланака у дневном листу *Полиџика*: „Личке усташе одговарају пред Државним судом” (*Полиџика*, Београд, петак 30. јун 1933. година, број 9024, година XXX)⁶ и „Јурај Рукавина осуђен на смрт” (*Полиџика*, Београд, уторак 11. јул 1933. година, број 9035, година XXX). Илустрације ради, наводимо најзанимљивије делове овог текста:

Јуче је Државни суд изрекао пресуду у процесу дванаесторици Личана, оптужених, на првом месту за потпомагање усташких акција. У једанаест часова у дворану су уведени оптужени. За њима улази г. Марокино, државни тужилац. Од бранилаца г. Пекота и г. Павловић.

Пресуда Државнога суда у наводу гласи:

Јурај Рукавина крив је што је ступио у илегално удружење „Усташа”, са базом у иностранству, што је са оптуженим Штимцем подметнуо паклену машину, која није експлодирала, на споменик блаженопочившег краља Петра у Оточцу, што је на Велебиту примио један ранац пун муниције и оружја, што је прикупљао људе за тај посао и оружја, што је са својим помагачима водио илегалну усташку акцију, у циљу нелегалног прибављања власти.

Државни суд, уз исцрпно образложење, осудио је Јураја Рукавину на смрт вешањем, уз трајан губитак часних права.

Иван Рукавина крив је што је знајући за циљеве носио три дана храну петорици скривених хајдука, што је прикупљао људе за пренос оружја, све у циљу нелегалног прибављивања власти. Иван Рукавина осуђен је на три година робије и на губитак часних права у току пет година.

Леополд-Полдо Шупер крив је што је знајући за циљеве примио на стан и на храну пет усташа крио их и потпомагао док нису пошли да нападну на жандармериску касарну, затим што је радио на преносу оружја преко Велебита, у истом циљу као и остали. Осим тога што је подстрекао лица на напад на жандарме, значи припремао убиство органа власти. Полдо Шупер осуђен је на двадесет година робије и на трајан губитак часних права. Остали оптужени за дела за која су оптужени, осуђени су: Ивица Абрамовић петнаест година робије и трајан губитак часних права; Јерко Судар, вечита робија и трајан губитак часних права; Антун Шупер; петнаест година робије и трајан губитак часних права; Јосип Берић дванаест година робије и трајан губитак часних права. (Ова четворица што су у друштву усташа, у Брушанима опколили жандармериску касарну, а Судар што је подметнуо паклену машину која је експлодирала, што су отворили паљбу из револвера, а хајдуци из пушака, што су секли телеграфске и телефонске жице уништавајући тим саобраћајне објекте и што су покушали убиство органа јавне власти.

⁵ „Пресуда двадесеторици Сењана по закону о заштити државе”, *Полиџика*, год. XXX, бр. 9008, 14. 6. 1933.

⁶ „Личке усташе одговарају пред Државним судом”, *Полиџика*, год. XXX, бр. 9024, 30. 6. 1933.

Дане Бабић: девет месеци строгог затвора што је безуспешно покушао да уништи објекте јавног саобраћаја телеграфске и телефонске жице.

Јосип Вукић: девет година робије и трајан губитак часних права и

Јуре Газић петнаест година робије и трајан губитак часних права

Ова двојица што су до Задра преносила оружје, што су га скривали и што су у вези са личностима у иностранству радили на насилном приграбљивању власти. Јосип Шуплер и Павле Барић, ослобођени су.

Дане Бабић коме је суд урачунао изфржани судски затвор, јуче је пуштен на слободу. Свима осим Јуре Рукавине суд је у олакшицу урачунао добро владање. Јурју Рукавини суд је као олакшицу признао само делимично признање.

Јерку Судару суд је узео у обзир малолетство, иначе би, сва је прилика, вели претседавајући г. Арнерић у образложењу и Јерко Судар имао највећу казну. Ова пресуда је извршена.⁷

Како би се сачувала аутентичност у наведеном новинском чланку, нису вршене правописне и граматичке исправке. Случајеви су описани према новинским извештајима садржаним у књизи *Малолетничка делинквенција кроз ѝризму новинских извештаја у дневном листу „Полиџика“*, која представља прву монографију овакве врсте у српској криминолошкој науци.⁸

Као што се може закључити из овог кратког приказа, кривична дела против државног уређења извршена од стране малолетних и млађих пунолетних лица у Краљевини Југославији, нису често била предмет извештаја у дневном листу *Полиџика* у време Краљевине Југославије, али се не може порећи да су изазивала велику медијску пажњу.

Ипак, извештавање о кривичним делима против уставног уређења извршеним од стране малолетника, не може се издвојити из општег оквира извештавања о малолетничкој делинквенцији у Краљевини Југославији.

Начин извештавања посредно указује на недовољно интересовање за феноменолошке и етиолошке показатеље малолетничке делинквенције. У анализираним чланцима готово по правилу се обрађују конкретни случајеви извршења кривичних дела малолетника. Ниједан од њих малолетничку делинквенцију не посматра као глобални друштвени феномен, узимајући у обзир њене феноменолошке и етиолошке карактеристике. Ово је свакако један од најважнијих недостатака уочених приликом анализе новинских чланака, који су били предмет истраживања. Преовлађују кривична дела против имовине и кривична дела са елементима насиља. У вези са овим треба изнети и једно значајно ограничење. Чињеница да се најчешће извештавало о кривичним делима против имовине и кривичним делима са елементима насиља од стране малолетника, указује само да су ова кривична дела привлачила највећу пажњу јавности. Погрешно би било из

⁷ „Јурај Рукавина осуђен на смрт”, *Полиџика*, год. XXX, бр. 9035, 11. 7. 1933.

⁸ Миомира Костић, Дарко Димовски и Филип Мирић, *Малолетничка делинквенција кроз ѝризму новинских извештаја у дневном листу „Полиџика“*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, 114–115.

овога извући закључак да ова кривична дела преовлађују у укупном криминалитету малолетника у посматраном периоду. До оваквих података би се евентуално могло доћи анализом правноснажно окончаних кривичних поступака према малолетницима, што није било предмет интересовања у нашем раду.

У свим новинским текстовима се уочава општи друштвени став о малолетничкој делинквенцији, који великој мери одсликава незаинтересованост друштва када је реч о криминалитету малолетника. Овакав став се посредно огледа у недовољно стручној терминологији приликом извештавања (употреба израза „правомоћна”, уместо савременог „правноснажна”, „шврћа” и „деран”, „мали”, и сл.), као и у новинском простору који је посвећен теми (дужина чланка, устаљени број странице на којој се текстови налазе). Чланци о малолетничкој делинквенцији су готово по правилу објављивани у стандардним рубрикама, попут оне *Кроз нашу земљу*.

Занимљиво је истаћи да ниједан чланак посвећен малолетничкој делинквенцији није објављен на насловној страни *Полиџике*, иако је било новинских текстова који би, судећи по тежини извршеног кривичног дела и других околности случаја, свакако завређивали да буду објављени на насловној страни. Када је реч о извештавању о криминалитету лица женског пола, по правилу је уз име малолетнице наведено и име њеног оца или мужа, што довољно говори о положају жене у претежно патријархалном друштву тадашње Југославије. Такође, уочава се и неједнак друштвени положај брачно и ванбрачно рођене деце. Ванбрачно рођење деце је био чест узрок чедоморства. Неузвраћена љубав је, такође, чест повод извршења различитих кривичних дела. Из свега наведеног се може закључити да је повреда части и угледа често доводило до извршења кривичних дела са елементима насиља, која су неретко имала за последицу и смрт жртве.

Лингвистички посматрано, у анализираним чланцима уочавају се бројне правописне грешке и употреба архаичних израза. У циљу очувања аутентичности наведених текстова у њима нису вршене језичке и правописне исправке, где год је то било могуће.

Истраживање спроведено у оквиру овог рада је још једном указало на специфичан положај који су малолетници имали у кривичноправном систему Краљевине Србије. Тај специфичан положај је, уз извесне измене и прилагођавања, очуван у малолетничком кривичном законодавству до данашњих дана.

Извештавање о малолетничкој делинквенцији у великој мери одсликава друштвени положај малолетника у Краљевини Југославији у 20. веку, а још и више, сведочи о начинима друштвеног одговора на ову негативну појаву. Међутим, новински чланци су много више од обичног сведочанства о прошлим догађајима. Из њих се може осетити дух минулих дана и сачувати од заборава нека давна времена, чије трагове још и данас осећамо. Надамо се да ће наш рад подстаћи и друге истраживаче да на научни и стручни начин, користећи као извор доступна издања *Полиџике*, скрену пажњу јавности на све оне теме које

су обележиле развој Србије као самосталне државе, као и на живот и рад њених грађана, кроз више од века дуг период излажења листа.⁹

Уместо закључка

Тридесете и четрдесете године 20. века представљају доба растућег сепаратизма и тежње за осамостаљењем Хрватске, Словеније и Македоније. Од свих сепаратистичких покрета најјачи је био усташки покрет у Хрватској и деловима Словеније и бугарско („врховистичко“) крило ВМРО-а које је деловало на територији Вардарске бановине.

Нажалост, како сведоче, доступни новински извештаји тога времена за спровођење политичких идеја насилним путем често је коришћена и омладина, коју је очигледно било веома лако индоктринисати у правцу идеја надлазећег фашизма, а све под плаштом националног освешћења и осамостаљења. Криминолошко и кривичноправно посматрано реч је о кривичним делима против државног уређења, која се не могу сврстати у политички криминалитет јер су веома често она управо била инспирисана мржњом према српским народу. Догађаји који су потом уследили само су потврда оваквог става – Други светски рат је пораз идеала слободе и једнакости народа који се никада и никоме не сме поновити.

Коришћена литература

- Гађиновић, Радослав. „Убиство краља Александра Карађорђевића – усташки терористички акт”. *Војно дело*, год. 69, бр. 3, 342–355.
- Здравковић, Милош. „Уставноправни темељи, Независне Државе Хрватске”, *Анали Правног факултета у Београду*, год. 67, бр. 1, 2019, 113–139.
- „Јурај Рукавина осуђен на смрт”. *Политика*, год. XXX, бр. 9035, 11. 7. 1933.
- Костић, Миомира, Дарко Димовски, и Филип Мирић. *Малолетничка делинквенција кроз призму новинских извештаја у дневном листу „Политика“*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, 2015.
- Костић Миомира, Дарко Димовски, и Филип Мирић. „Осврт на криминолошко наслеђе у Краљевини Југославији од 1904–1941. године”. *Пешчаник*, год. 14, бр. 14, 2016. 284–289.
- „Личке усташе одговарају пред Државним судом”, *Политика*, год. XXX, бр. 9024, 30. 6. 1933.
- „Пресуда двадесеторици Сењана по закону о заштити државе”, *Политика*, год. XXX, бр. 9008, 14. 6. 1933.

⁹ Миомира Костић, Дарко Димовски и Филип Мирић, „Осврт на криминолошко наслеђе у Краљевини Југославији од 1904–1941. године”, *Пешчаник*, год. 14, бр. 14, 2016, 287–288.